

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

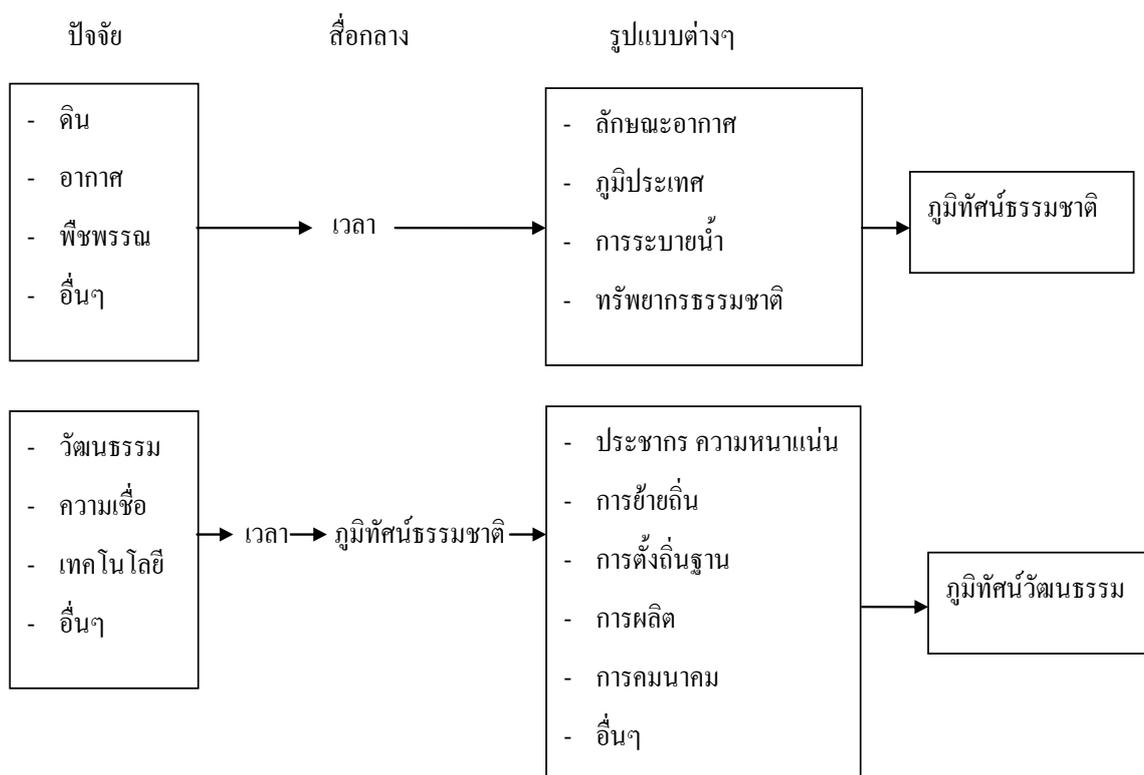
ผู้วิจัยได้รวบรวมแนวคิด งานวิจัยและเอกสารจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ เพื่อเป็นแนวทางในการวิจัยครั้งนี้มี 6 ส่วนคือ ส่วนแรก แนวความคิดเกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม เพื่อให้เข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการเกิด รูปแบบ และหน้าที่ของภูมิทัศน์วัฒนธรรม ส่วนที่สอง แนวความคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นประโยชน์ต่อการทำความเข้าใจเกี่ยวกับลักษณะที่สำคัญ วัตถุประสงค์ หลักการ ตลอดจนประโยชน์ของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ส่วนที่สาม แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว เป็นการอธิบายเกี่ยวกับรายละเอียดขององค์ประกอบของแหล่งท่องเที่ยวควรคำนึงถึงในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว ส่วนที่สี่ แนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม เป็นการอธิบายถึงแนวคิด รูปแบบและวิธีการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม ส่วนที่ห้า แนวทางการจัดการท่องเที่ยวที่เน้นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนท้องถิ่น เป็นการรวบรวมแนวคิด หลักการ ตลอดจนการทบทวนความรู้จากงานวิจัย และการศึกษาที่ทำมาก่อนหน้านี้ เพื่อเป็นฐานในการต่อยอดในการศึกษาครั้งนี้ และส่วนที่หก แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นแนวทางที่ควรดำเนินการในการพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยวเพื่อป้องกันการเกิดผลกระทบต่อแหล่งท่องเที่ยว ตลอดจนการนำเสนอภูมิทัศน์วัฒนธรรมสู่ผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

แนวความคิดเกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม

ภูมิทัศน์วัฒนธรรม เกิดจากการรวมคำ 2 คำ คือ ภูมิทัศน์ (Landscape) และ วัฒนธรรม (Cultural) นักริชย์ พงศ์ประยูร (2532: 3) ได้อธิบาย ภูมิทัศน์วัฒนธรรมว่าหมายถึง “พื้นที่อันเกิดจากผลรวมของปัจจัยทางด้านกายภาพและวัฒนธรรม” เกรียงไกร เกิดศิริ (2551: 20) ได้ให้คำจำกัดความ ภูมิทัศน์วัฒนธรรม ไว้ว่า สภาพแวดล้อมสรรค์สร้างที่เกิดขึ้นจากการจัดการของมนุษย์ เพื่อให้ดำรงชีวิตอยู่อย่างปกติสุขในสภาพแวดล้อมทางธรรมชาตินั้น ๆ แต่ทว่ามนุษย์มีข้อจำกัดในด้านต่างๆ ทั้งในแง่ของเทคโนโลยีที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการดำรงชีวิต ความเชื่อทางศาสนา ฯลฯ ทำให้มนุษย์สร้างความเปลี่ยนแปลงต่อสภาพแวดล้อมได้เพียงระดับหนึ่งเท่านั้น และรวมไปถึงขีดจำกัด

ของธรรมชาติที่จะรองรับการเปลี่ยนแปลงได้ก็จะมีอย่างจำกัดเช่นกัน ผลลัพธ์ของการดำเนินไปของวัฒนธรรมมนุษย์บนธรรมชาติที่อยู่แวดล้อมนี้เอง ที่มีความหมายของคำว่า “ภูมิทัศน์วัฒนธรรม”

คาร์ล โอ ซาวเออร์ (Carl O. Sauer) นักภูมิศาสตร์ชาวอเมริกันเป็นผู้ที่เผยแพร่แนวความคิดภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดยตีพิมพ์หนังสือ ชื่อ “The Morphology of Landscape” (1925) การเผยแพร่ของหนังสือเล่มนี้มีอิทธิพลต่อนักภูมิศาสตร์ในการหันกลับมาศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Nelson, et. al., 1995) ภูมิทัศน์ หรือภูมิทัศน์ธรรมชาติ (Natural landscapes) เกิดจากกระบวนการของธรรมชาติ ขณะที่ภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural landscapes) ถูกทำให้เกิดขึ้นโดยมนุษย์ และกิจกรรมของมนุษย์ ภูมิทัศน์ธรรมชาติ ถูกแทนที่ หรือถูกทำลายไปเมื่อภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกิดขึ้น การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ธรรมชาติสู่ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเกิดขึ้นและดำเนินไปตามประวัติศาสตร์ของมนุษย์ (Nelson, et. al., 1995; ฉัตรชัย พงศ์ประยูร, 2532) ดังภาพที่ 2.1

ภาพที่ 2.1 รูปแบบภูมิทัศน์ธรรมชาติและภูมิทัศน์วัฒนธรรม

ที่มา: ปรับแก้จาก ฉัตรชัย พงศ์ประยูร, 2540. แนวความคิดเกี่ยวกับภูมิภาคและการพัฒนาพื้นที่.

รูปแบบ (Form) และหน้าที่ (Function) ของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ซึ่งมีความสำคัญ และมีคุณค่า เพราะว่ามันสะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมของชุมชนในพื้นที่ ในการศึกษาและวิจัย ภูมิทัศน์วัฒนธรรมได้ยึดแนวความคิดหลัก 2 อย่าง คือ

- 1) การศึกษาพื้นที่ซึ่งมนุษย์ได้เข้าดัดแปลงและครอบครองแล้ว
- 2) ตรวจสอบความเปลี่ยนแปลงของพื้นที่จากสิ่งต่าง ๆ ที่พบเห็น

คณะกรรมการมรดกโลก (World Heritage Committee) ได้จำแนกประเภทภูมิทัศน์ วัฒนธรรมออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. ภูมิทัศน์ที่ได้รับการออกแบบและสร้างสรรค์อย่างตั้งใจโดยมนุษย์ (Landscape design and created intentionally by man) ซึ่งรวมทั้งสวน และสวนสาธารณะที่สร้างขึ้นเพื่อเหตุผลทางสุนทรีย์ ซึ่งส่วนมากมักจะเกี่ยวเนื่องกับศาสนาหรืออนุสรณ์สถาน

2. ภูมิทัศน์ที่วิวัฒนาการมาจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ การปกครอง และหรือศาสนา และมีพัฒนาการที่สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ผ่านความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติในพื้นที่นั้น ๆ เช่น ภูมิทัศน์ที่แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของรูปทรง และองค์ประกอบ ที่รวมกันขึ้นเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรม ซึ่งแบ่งย่อยได้ 2 ลักษณะ ดังนี้

- 2.1 ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่หยุดนิ่ง (Relict) หรือซากภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ถูกทิ้งร้างไปตามวัฏจักรของการเสื่อมลงของพื้นที่ หรืออาจถูกทิ้งร้างไปโดยฉับพลัน

- 2.2 ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ยังเคลื่อนไหว กล่าวคือ เป็นภูมิทัศน์ที่สะท้อนให้เห็นถึงการดำเนินชีวิตของผู้คนในท้องถิ่นนั้น ๆ ในปัจจุบัน ที่แสดงถึงพัฒนาการที่สืบเนื่องมาจากอดีตกระทั่งปัจจุบัน

3. ภูมิทัศน์ที่เชื่อมโยงกับวัฒนธรรมในพื้นที่ ตัวอย่างเช่น ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของแหล่งมรดกโลกที่แสดงออกซึ่งพลังอันยิ่งใหญ่และแรงบันดาลใจจากศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับภูมิทัศน์ทางธรรมชาติที่มีมากกว่าประจักษ์พยานที่เป็นผลผลิตทางวัฒนธรรม (เกรียงไกร เกิดศิริ, 2551: 14)

แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นการศึกษาหาความรู้ในพื้นที่หรือบริเวณที่มีคุณลักษณะที่สำคัญทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม มีการบอกเล่าเรื่องราวในการพัฒนาทางสังคมและมนุษย์

ผ่านทางประวัติศาสตร์อันเป็นผลเกี่ยวเนื่องกับวัฒนธรรม องค์ความรู้ และการให้คุณค่าของสังคม โดยสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าหรือสภาพแวดล้อมธรรมชาติ ที่สามารถแสดงออกให้เห็นถึงความสวยงามและประโยชน์ที่ได้รับจากธรรมชาติ สามารถสะท้อนให้เห็นถึงสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของคนในแต่ละยุคสมัยได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม หรือขนบธรรมเนียม ประเพณี (โครงการวัฒนธรรมสรรค์สร้าง ศูนย์เศรษฐกิจสร้างสรรค์ กระทรวงวัฒนธรรม, ม.ป.ป.)

แนวคิดของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจากกระแสความต้องการของการอนุรักษ์ระดับโลกจนกระทั่งถึงระดับท้องถิ่น กับแนวโน้มความต้องการของนักท่องเที่ยวที่ต้องการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมสูงขึ้น โดยเฉพาะนักท่องเที่ยวทางตะวันตกให้ความสำคัญกับการศึกษาประเพณี วัฒนธรรมของประเทศที่กำลังพัฒนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เพิ่มขึ้น (นิศา ชัชกุล, 2550) นอกจากนี้ นโยบายการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมของประเทศ (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2548) รวมทั้งการที่ประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งที่ยอมรับในแผนปฏิบัติการ 21 (Agenda 21) ซึ่งสนับสนุนให้มีการดำเนินการเพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม ที่อาศัยคนในพื้นที่ได้มีโอกาสใช้ทุนทางสังคมที่มีเสริมสร้างรายได้รวมทั้งเป็นการธำรงรักษาสืบสานวัฒนธรรมถิ่นของตนให้คงอยู่ต่อไป เหตุผลข้างต้นผนวกกับการที่ประเทศไทยให้ความสำคัญกับอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวซึ่งเป็นรายได้หลักอันดับต้นของประเทศ ทำให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทุกระดับ ได้จัดนโยบาย แผนงาน กิจกรรมรองรับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม อย่างแพร่หลาย

ลักษณะการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมีลักษณะสำคัญดังนี้ (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2548: 287-288)

- 1) เป็นการท่องเที่ยวที่คงไว้ของวิถีชีวิตด้านสังคมและวัฒนธรรมของคนในท้องถิ่นซึ่งเป็นจุดเด่นที่ทำให้นักท่องเที่ยวเห็นความแตกต่างและความหลากหลายทางวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น
- 2) เป็นการท่องเที่ยวที่มีการบริการการท่องเที่ยวครบตามหลักเกณฑ์ของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์
- 3) เป็นการท่องเที่ยวที่ให้ชุมชนที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวมีส่วนร่วมในระดับต่างๆ รวมทั้งได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยวนี้
- 4) เป็นการท่องเที่ยวที่ยึดหลักการบริหารจัดการที่ยั่งยืน และส่งผลกระทบต่อทรัพยากรการท่องเที่ยวให้น้อยที่สุด
- 5) เป็นการท่องเที่ยวที่เน้นให้ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรมแก่นักท่องเที่ยวรวมทั้งเน้นการอนุรักษ์ทรัพยากรทางการท่องเที่ยวกลุ่มนี้

6) เป็นการท่องเที่ยวที่ให้ความสำคัญกับความปลอดภัยของชีวิตและทรัพย์สินของนักท่องเที่ยว

7) เป็นการท่องเที่ยวที่เน้นระดับความสามารถในการรองรับการท่องเที่ยวทุก ๆ ด้าน เช่น ด้านความสะดวก

8) เป็นการท่องเที่ยวที่ให้ความสำคัญกับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวแต่ต้องสอดคล้องกับความคาดหวังและวัตถุประสงค์ของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

9) เป็นการท่องเที่ยวที่ให้ความรู้กับผู้ที่เกี่ยวข้องกับทั้งชุมชนเจ้าของทรัพยากรการท่องเที่ยวผู้ประกอบการท่องเที่ยวผู้ประกอบการธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวรวมทั้งนักท่องเที่ยว โดยให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2548) ได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์ และหลักการของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ดังนี้

วัตถุประสงค์ของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

1) ให้นักท่องเที่ยวได้รับความพึงพอใจมากที่สุดในขณะที่เคารพวัฒนธรรมของพื้นที่นั้นๆ ด้วย

2) มุ่งเน้นคุณค่าของวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของแต่ละพื้นที่

3) ให้ชุมชนในพื้นที่ได้รับประโยชน์ตอบแทนเหมาะสมและสอดคล้องกับการยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในพื้นที่

4) ให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องให้ความสำคัญกับการธำรงรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมและคุณค่าของวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

หลักการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

1) เป็นการท่องเที่ยวที่เคารพวัฒนธรรมของท้องถิ่นอื่นรวมถึงการเคารพวัฒนธรรมศักดิ์ศรีของตนเอง

2) เป็นการท่องเที่ยวที่ศึกษารวบรวมความรู้ด้าน ความสำคัญคุณค่าประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมของพื้นที่นั้น ซึ่งส่งผลให้นักท่องเที่ยวซาบซึ้งในการท่องเที่ยวมากขึ้นและส่งผลให้ประชาชนในพื้นที่นั้นตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรทางวัฒนธรรมในพื้นที่ของตน

3) เป็นการท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวได้รับความรู้ ความเข้าใจ ความเพลิดเพลินและเกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

4) เป็นการท่องเที่ยวที่ปลูกฝังจิตสำนึกการหวงแหนรักษาวัฒนธรรมของท้องถิ่น ซึ่งจะสามารถผลักดันให้คนในท้องถิ่นต้องการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรทางการท่องเที่ยวรวมทั้งได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวด้วย

ประโยชน์ของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ชนัญ วงษ์วิภาค (2545) ได้กล่าวถึง ประโยชน์ที่ได้จากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ดังนี้

1. ประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ผลการดำเนินการท่องเที่ยวที่ผ่านมาก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของชาติเป็นอย่างมาก นำเงินตราเข้าประเทศมากที่สุดเมื่อเทียบกับรายได้ที่เป็นเงินตราต่างประเทศที่ได้รับจากหน่วยงานต่างๆ ปัจจุบันการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้วางแผนพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในภูมิภาคต่างๆ เพื่อรองรับการเติบโตของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยเฉพาะการเดินทางของนักท่องเที่ยวชาวไทย และจะมีการประชาสัมพันธ์ไปสู่นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศเพิ่มมากขึ้น

2. ประโยชน์ทางสังคมและวัฒนธรรม การท่องเที่ยวจะช่วยเผยแพร่เอกลักษณ์ของท้องถิ่นให้เป็นที่รู้จักกว้างขวางขึ้นทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ การที่นักท่องเที่ยวต่างชาติกับผู้คนในท้องถิ่น ได้มีโอกาสรู้จักกันนั้น ผลก็คือ เกิดความสามัคคีสามานฉันท์ของคนในชาติ และการท่องเที่ยวระหว่างประเทศก็ช่วยเสริมสร้างความเข้าใจอันดีที่จะนำไปสู่ความเป็นเพื่อนร่วมโลก และเกิดสันติภาพขึ้นแก่โลก

แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว

แหล่งท่องเที่ยวที่เป็นแหล่งนำสนใจของนักท่องเที่ยว จะต้องประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญหลาย ๆ อย่างผสมผสานกัน ซึ่งมีผู้กล่าวถึงองค์ประกอบของแหล่งท่องเที่ยวไว้หลายแนวคิดด้วยกัน

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2548) กล่าวถึง ทรัพยากรการท่องเที่ยว (Tourism Resource) ว่าเป็นองค์ประกอบหนึ่งของระบบการท่องเที่ยว นอกเหนือไปจากบริการการท่องเที่ยว (Tourism Service) และตลาดการท่องเที่ยว (Tourism Market) องค์ประกอบเหล่านี้มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน และแต่ละองค์ประกอบก็มีองค์ประกอบย่อย ๆ อีกมากมาย ความแตกต่างในองค์ประกอบย่อยและความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันระหว่างองค์ประกอบเหล่านี้ได้ก่อให้เกิดความแตกต่างในรูปแบบของการท่องเที่ยว

การที่ทรัพยากรการท่องเที่ยวสามารถดึงดูดใจนักท่องเที่ยวให้เดินทางไปยังสถานที่ ตำบล เมือง ภาค รัฐ หรือประเทศต่างๆ ทำให้ท้องถิ่นที่มีผู้เดินทางไปท่องเที่ยวได้รับผลกระทบทางบวกหลายประการนั้น นับได้ว่าทรัพยากรการท่องเที่ยวมีความสำคัญมากต่ออุตสาหกรรมท่องเที่ยวโดยอาจสรุปได้ดังนี้

1. เป็นสิ่งดึงดูดใจให้มีการเดินทางท่องเที่ยว (Attraction) เป็นปัจจัยสำคัญที่สุดของทรัพยากรท่องเที่ยวที่ต้องมีสิ่งดึงดูดใจอย่างใดอย่างหนึ่งในการดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวเดินทางไปเยี่ยมชมสถานที่นั้น ๆ ซึ่งสิ่งดึงดูดใจการท่องเที่ยวย่อมแตกต่างกันไปตามประเภทของทรัพยากรท่องเที่ยว โดยที่นักท่องเที่ยวแต่ละคนหรือแต่ละกลุ่มย่อมสนใจสิ่งดึงดูดใจของทรัพยากรท่องเที่ยวแต่ละประเภทไม่เหมือนกัน เช่น นักท่องเที่ยวกลุ่มหนึ่งอาจสนใจด้านความสวยงามของธรรมชาติ ก็ชอบไปเที่ยวภูเขาหรือหาดทรายหรือนักท่องเที่ยวอีกกลุ่มหนึ่งอาจสนใจด้านศิลปวัฒนธรรม ก็ชอบไปเที่ยวชมวิถีชีวิตของชาวเขาหรือนักท่องเที่ยวอีกกลุ่มอาจสนใจด้านโบราณสถาน ก็ชอบไปเที่ยวชมอุทยานประวัติศาสตร์ เป็นต้น นอกจากนี้ภาพลักษณ์และราคาค่าเข้าชมของทรัพยากรท่องเที่ยว ก็มีผลในการดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวเข้าไปเยี่ยมชมด้วย

2. ทรัพยากรท่องเที่ยวต้องมีเส้นทางคมนาคมขนส่งเข้าถึง (Accessibility) เป็นปัจจัยสำคัญของทรัพยากรการท่องเที่ยวที่ต้องมีเส้นทางหรือโครงข่ายบริเวณใกล้เคียง ถ้าขาดเส้นทางคมนาคมขนส่งเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว แม้ว่าแหล่งท่องเที่ยวจะมีความสวยงามประทับใจหรือมีคุณค่าสูงส่งเพียงใดก็ตามย่อมจะไร้ความหมายอย่างสิ้นเชิง เพราะไม่สามารถเดินทางเข้าไปเที่ยวชมทรัพยากรนั้นได้ เช่น ถนนหนทาง สถานีขนส่งทางรถยนต์ ท่าเรือ และท่าอากาศยาน เป็นต้น

3. ทรัพยากรท่องเที่ยวต้องมีสิ่งอำนวยความสะดวก (Amenities) เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของทรัพยากรท่องเที่ยว สิ่งอำนวยความสะดวกที่มีไว้บริการนักท่องเที่ยวที่เข้ามายังแหล่งท่องเที่ยวให้ได้รับความสุข ความสบาย และความประทับใจ ทำให้นักท่องเที่ยวอยากจะท่องเที่ยวนานวันขึ้น โดยปกติสิ่งอำนวยความสะดวกเหล่านี้รัฐบาลจะเป็นผู้จัดหาและพัฒนาเพื่อบริการแก่ประชาชนของตนเองอยู่แล้ว สำหรับนักท่องเที่ยวถือเป็นผลพลอยได้จากการให้บริการเหล่านี้ อาจแยกประเภทของสิ่งอำนวยความสะดวกออกเป็น 3 ประเภทคือ

3.1 สิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยวประเภทการเข้า-ออกเมือง

3.2 สิ่งอำนวยความสะดวกประเภทโครงสร้างพื้นฐาน เป็นสิ่งอำนวยความสะดวกที่จำเป็นต่อการยังชีพของประชาชน หรือที่เรียกว่า สาธารณูปโภคและสาธารณูปการ

3.3 สิ่งอำนวยความสะดวกประเภทความปลอดภัย เป็นสิ่งอำนวยความสะดวกที่มุ่งให้ความปลอดภัยทางร่างกาย ชีวิตและทรัพย์สินแก่ประชาชนและเป็นประโยชน์ต่อนักท่องเที่ยวด้วย

ชยาภรณ์ ชื่นรุ่งโรจน์ (2537) กล่าวว่า การพัฒนาการท่องเที่ยวจะสำเร็จได้ต้องพัฒนาองค์ประกอบของแหล่งท่องเที่ยว 3 ประการ ได้แก่ สิ่งดึงดูดใจจากการท่องเที่ยว ความสำราญจากแหล่งท่องเที่ยว และ ความสามารถในการเข้าถึง

1. สิ่งดึงดูดใจจากการท่องเที่ยว (Attractions) ซึ่งอาจจะเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นหรือสิ่งที่มีอยู่แล้วตามธรรมชาติ อาจจะเป็นสิ่งดึงดูดใจเกี่ยวกับสถานที่ (Site) หรือสิ่งดึงดูดใจจากเหตุการณ์ (Events) ก็ได้

2. ความสำราญจากแหล่งท่องเที่ยว (Amenities) แยกออกเป็น 2 ประเภท คือ

2.1 ปัจจัยพื้นฐาน อันได้แก่ การคมนาคม ยานพาหนะ ลานจอดรถ น้ำ ไฟฟ้า ระบบกำจัดน้ำเสีย ระบบกำจัดขยะ ระบบการสื่อสาร เช่น โทรศัพท์ ไปรษณีย์ เป็นต้น

2.2 สิ่งอำนวยความสะดวกสบาย ได้แก่ ที่พักแรม ร้านอาหาร ภัตตาคาร ร้านขายของที่ระลึก สถานเริงรมย์ บริการรถเช่า บริการนำเที่ยว เป็นต้น

3. ความสามารถในการเข้าถึง (Accessibility) คือ วิธีการเดินทางเข้าสู่แหล่งท่องเที่ยว มีความหมายครอบคลุมเรื่องของ ยานพาหนะ ระยะทาง ระยะเวลา ค่าใช้จ่ายในการเดินทาง ซึ่งความสามารถในการเข้าถึงนี้ มีองค์ประกอบที่ต้องคำนึงถึง 2 ประการคือ

3.1 องค์ประกอบเชิงปริมาณ หมายถึง ความเพียงพอต่อความต้องการของนักท่องเที่ยว เช่น ความจุ และความถี่ ของยานพาหนะ

3.2 องค์ประกอบเชิงคุณภาพ หมายถึง ความสะดวกสบายในการเดินทาง ความประหยัด และความปลอดภัย

จากข้อมูลข้างต้น แหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจของนักท่องเที่ยวนั้น ควรมีองค์ประกอบของแหล่งท่องเที่ยวอยู่ 3 ประการ คือ สิ่งดึงดูดใจ (Attraction) สิ่งอำนวยความสะดวก (Amenities) และความสามารถในการเข้าถึง (Accessibility) เพื่อให้ให้นักท่องเที่ยวสนใจอยากเข้าไปเยือนสถานที่ที่ท่องเที่ยวนั้น นอกจากนั้นเกิดความประทับใจในแหล่งท่องเที่ยว เกิดความสุขสบาย และเกิดความรู้สึกปลอดภัยในการไปเยือนสถานที่ท่องเที่ยว

แนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม

การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม เป็นการจัดการวิถีชีวิตของชุมชนให้คนในชุมชนได้มีวิถี เป็นปกติสุขกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ การดำรงชีวิตในสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกันในแต่ละ แห่งของชุมชนให้อยู่ร่วมกับสภาพแวดล้อมนั้น ๆ อันจะก่อให้เกิดลักษณะภูมิทัศน์วัฒนธรรม ชุมชนที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ซึ่งมีการสั่งสมมาหลายชั่วอายุคนจนเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของ ท้องถิ่น จึงเป็นเหตุให้เราต้องตระหนักถึงความจำเป็นในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชน โดย ชุมชนในการรักษาไว้ซึ่งเอกลักษณ์ประจำถิ่น และสร้างความเข้มแข็งของชุมชนให้เกิดขึ้นเพื่อ ความผาสุกอย่างยิ่งของชุมชน (วนิดา พึ่งสุนทร, 2551)

รูปแบบและวิธีการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมและมรดกทางวัฒนธรรม

1. การศึกษาและการวิจัย (Study and Research) การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมของแต่ละ พื้นที่ถือว่าเป็นการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมในขั้นตอนแรก กล่าวคือต้องทำการศึกษาพื้นที่ใน แง่มุมต่าง ๆ เพื่อใช้เป็นฐานข้อมูล ในการวิเคราะห์พื้นที่ประเด็นต่าง ๆ ซึ่งสามารถจำแนกข้อมูล ออกได้เป็นสองประเภทคือ ข้อมูลพื้นฐานของพื้นที่ และข้อมูลพื้นฐานผ่านการวิเคราะห์
2. การดูแลรักษา (Maintenance) คือขั้นตอนแรกในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมที่มี คุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมหรืออาคารที่มีความสำคัญที่ระบุไว้ในหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ให้คง อยู่ในสภาพที่มั่นคง สมบูรณ์และเรียบร้อยอยู่เสมอ ด้วยการดูแลรักษาอย่างสม่ำเสมอ และหาก เกิดการเสื่อมสภาพก็สามารถทำการซ่อมแซม ซึ่งสามารถทำได้ง่ายและไม่ต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญ การดูแลรักษา ไม่สิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายและทรัพยากรมากนัก
3. การรักษาให้คงสภาพ (Preservation) มักใช้ในการจัดการลักษณะนี้กับมรดกทาง วัฒนธรรมที่เป็น โบราณสถานที่ยังคงการใช้สอยร่วมสมัยของปัจจุบันไปแล้ว คุณค่าของแหล่ง โบราณสถานเหล่านี้จะมีประโยชน์ในแง่ของการศึกษาโดยทำหน้าที่เป็นหลักฐานทาง ประวัติศาสตร์
4. การบูรณะ (Restoration) โดยซ่อมแซมปรับปรุงให้มรดกทางวัฒนธรรมหรือภูมิทัศน์ วัฒนธรรมให้กลมกลืนกับของเดิมให้มากที่สุด แต่ก็ควรทำให้สามารถแยกแยะถึงสิ่งที่มีอยู่เดิมกับ สิ่งที่ได้ปรับปรุงใหม่ การจัดการในลักษณะดังกล่าวมุ่งหมายที่จะทำให้คุณค่าที่เป็นนามธรรมด้าน ต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับพื้นที่นั้นกลับมามีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะในแง่คุณค่าด้าน จิตวิญญาณ และคุณค่าด้านการศึกษา

5. การปฏิสังขรณ์ หรือการสร้างขึ้นใหม่ในรูปแบบเดิม (Reconstruction) โดยทำให้มรดกทางวัฒนธรรม และภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เคยสูญเสียบ้างไปหรือพังทลายกลับมาอยู่ในรูปที่เคยเป็น โดยใช้จากหลักฐานภาพถ่าย โดยการสร้างใหม่นี้ แม้ว่าจะไม่สอดคล้องกับแนวความคิดการอนุรักษ์ที่คำนึงถึงความแท้จริงของอาคารหรือวัสดุ แต่ทว่าเมื่อมีความต้องการใช้สอยร่วมสมัยหรือในกรณีที่อาคารนั้น ๆ เป็นอาคารที่มีความสำคัญมากในแง่ของจิตวิญญาณ หรือการใช้สอยของผู้คนก็มีเหตุผลที่จะมีการปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่เพื่อตอบสนองต่อการใช้สอยนั้น ๆ

6. การฟื้นฟู (Rehabilitation) เป็นการส่งเสริมให้กิจกรรมแบบดั้งเดิมของพื้นที่กลับมาดำเนินต่อไป เพื่อเป็นการทำให้ภูมิทัศน์วัฒนธรรมและมรดกทางสถาปัตยกรรมที่มีอยู่เดิมแต่ได้ซบเซาลงไปแล้ว กลับขึ้นมามีชีวิตอีกครั้ง

7. การปรับประโยชน์ใช้สอย (Adaptation) ด้วยการเปลี่ยนแปลงหน้าที่เดิมของอาคารหรือภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบดั้งเดิมเพื่อตอบสนองต่อหน้าที่ใช้สอยใหม่ แต่ในการปรับเปลี่ยนรูปแบบใช้สอยใหม่ต้องคำนึงคุณค่าด้านต่าง ๆ ของมรดกทางวัฒนธรรมนั้นเป็นหลักสำคัญ เพราะว่าการกิจกรรมใหม่บางประเภทอาจส่งผลกระทบต่อหรือลดทอนคุณค่าด้านต่าง ๆ ของมรดกทางวัฒนธรรมลง สำหรับกิจกรรมหรือการเปลี่ยนแปลงการใช้สอยใหม่ควรจะเคารพต่อมรดกวัฒนธรรมเดิมหรือกิจกรรมเดิมที่มีอยู่ในพื้นที่ ทั้งในแง่ของประเภท ขนาด รูปแบบ สัดส่วน สี และพื้นผิว ควรจะคล้ายคลึงกับสิ่งที่มีอยู่เดิม และควรหลีกเลี่ยงการเลียนแบบที่อาจจะก่อให้เกิดความสับสนได้ว่าของสิ่งไหนเป็นสิ่งเดิม หรือของสิ่งไหนได้สร้างขึ้นใหม่

8. การพัฒนาและสร้างสรรค์ใหม่ (Development and New Creation) การพัฒนาและสร้างสรรค์ใหม่ เป็นการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ส่งผลกระทบต่อพื้นที่มากที่สุด จากแนวความคิดเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืนที่คำนึงถึงการให้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างคุ้มค่าและก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด แนวความคิดดังกล่าวไม่ได้ปฏิเสธหรือเป็นปรปักษ์ต่อการพัฒนาหรือการสร้างสรรค์สิ่งใหม่แต่อย่างใด เพียงแต่ระบุว่าการพัฒนาหรือการสร้างสรรค์ใหม่นั้นต้องมีคุณค่า มีประโยชน์ใช้สอยสูงสุดต่อชุมชนเจ้าของพื้นที่ โดยไม่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม และ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549)

แนวทางการจัดการท่องเที่ยวที่เน้นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนท้องถิ่น

เทิดชาย ช่วยบำรุง (2550) กล่าวว่าลักษณะการท่องเที่ยวโดยชุมชนนั้นเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวขนาดเล็กที่ให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของผู้คนในท้องถิ่นในฐานะเจ้าของ

ชุมชน มีการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมและสถานที่ในพื้นที่ สิ่งปลูกสร้างต้องยึดถือสอดคล้องกับท้องถิ่นเป็นพื้นฐาน และการท่องเที่ยวโดยชุมชนนั้นต้องทำให้สิ่งสามัญธรรมดาเป็นสิ่งที่พิเศษสำหรับนักท่องเที่ยว

พจนานา สวนศรี (2546) ได้ให้ความเห็นว่าการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่มีลักษณะเฉพาะตัว แตกต่างอย่างสิ้นเชิงจากการท่องเที่ยวโดยทั่วไป ซึ่งผู้ที่จะนำแนวความคิดนี้ไปปฏิบัติควรต้องทำความเข้าใจถึงเบื้องหลังความคิด หลักการ ความหมายและองค์ประกอบที่สำคัญของการท่องเที่ยวโดยชุมชน อีกทั้งการท่องเที่ยวโดยชุมชนนั้นไม่ได้เป็นเพียงผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยว (Tourism Product) ซึ่งเมื่อถูกผลิตขึ้นแล้วจะหมุนไปตามกลไกการตลาดและอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว หากแต่การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นการพัฒนาชุมชนที่ใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือ โดยการสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว โดยการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่นจากนั้นได้เสนอหลักการของการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based Tourism Principles) เพื่อเป็นการช่วยให้เห็นจุดยืนของการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนดังนี้

1. ชุมชนเป็นเจ้าของ
2. ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจและกำหนดทิศทาง
3. ส่งเสริมความภาคภูมิใจของตนเอง
4. ยกระดับคุณภาพชีวิต
5. มีความยั่งยืนทางด้านสิ่งแวดล้อม
6. คงเอกลักษณ์และวัฒนธรรมท้องถิ่น
7. ก่อให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างคนต่างวัฒนธรรม
8. เคารพในวัฒนธรรมที่แตกต่างและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์
9. เกิดผลตอบแทนที่เป็นธรรมของท้องถิ่น
10. มีการกระจายรายได้สู่สาธารณะประโยชน์ของชุมชน

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2545) ได้กล่าวถึง การท่องเที่ยวแบบชุมชนมีส่วนร่วมไว้ว่าเป็นการท่องเที่ยวที่ได้พัฒนาไปสู่รูปแบบหนึ่งที่ดีดำเนินการบนแนวคิดของการท่องเที่ยวเพื่อรักษาระบบนิเวศในชุมชน โดยเป็นการพัฒนาชุมชน พัฒนาชนบทโดยการไปช่วยเสริมรายได้เรื่องการท่องเที่ยวเข้าไปสู่ภาคชนบท การท่องเที่ยวแบบนี้สามารถตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวได้อย่างเหมาะสม รูปแบบการท่องเที่ยวที่เน้นคุณภาพมากกว่าปริมาณ ให้คุณค่าแก่

วัฒนธรรมและระบบนิเวศในชุมชนได้มากกว่า โดยชุมชนจะมีบทบาทในการจัดการดำเนินกิจกรรม การควบคุมจำนวนนักท่องเที่ยว การเตรียมข้อมูลที่มีประโยชน์ต่อนักท่องเที่ยว

กิจกรรมการท่องเที่ยวแบบชุมชนมีส่วนร่วม

การจัดการท่องเที่ยวแบบชุมชนมีส่วนร่วม สามารถดำเนินการได้ในแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ แหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และแหล่งท่องเที่ยวทางวิถีชีวิต ประเพณี และวัฒนธรรม โดยในแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ จะพบว่ามีจัดการในพื้นที่ที่ส่งเสริมด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เช่น บ้านอู๋ผาง จังหวัดตาก เกาะยาว จังหวัดพังงา เป็นต้น ในขณะที่การจัดบ้านพักสัมผัสวัฒนธรรมชนบท ทางประวัติศาสตร์และแหล่งท่องเที่ยวทางวิถีชีวิต ประเพณี และวัฒนธรรม มักจะดำเนินการด้านการท่องเที่ยวที่นำเสนอเอกลักษณ์ของชุมชน เช่น บ้านปลายโพงพาง จังหวัดสมุทรสงคราม บ้านเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี บ้านโลกโกอง จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นต้น

กิจกรรมท่องเที่ยวแบบชุมชนมีส่วนร่วม นั้น สิ่งหนึ่ง ชุมชนต้องจัดบริการด้านการมีวิถีชีวิตที่เรียบง่ายแบบสังคมชนบท เป็นจุดขายที่สำคัญการจัดกิจกรรมที่พักแบบสัมผัสวัฒนธรรมในชนบท จึงเป็นสิ่งที่อำนวยความสะดวกให้กับนักท่องเที่ยวในแหล่งชุมชน แต่ต้องอยู่ภายใต้ศักยภาพและความพร้อมของชุมชนเป็นหลัก

บริการที่เสนอให้ ได้แก่ วิธีการดำเนินชีวิตที่เรียบง่ายแบบสังคมชนบท วัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ ความปลอดภัย ความสะอาด ห้องพักร่วมอาหาร และกิจกรรมการท่องเที่ยว

ในการจัดการเป็นการร่วมกิจกรรมที่พักโฮมสเตย์ที่มีการรวมกลุ่มการจัดตั้งในรูปกลุ่มชมรม สหกรณ์ ซึ่งสมาชิกและคนในชุมชนจะต้องมีความเข้าใจและมีส่วนร่วมในด้านการจัดการในแต่ละด้าน ดังนี้

1. บ้านพัก ควรมีโครงสร้างที่ดี ชุมชนมีสภาพแวดล้อมที่ดี ไม่ไกลจากเมือง หรือพื้นที่เทศบาล ความเต็มใจของสมาชิกในครอบครัวต่อการรับผู้มาเยือน และควรมีสิ่งต่าง ๆ เช่น ที่นอน หมอน น้ำประปา ห้องน้ำสะอาด รวมทั้งความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

2. การกำหนดระเบียบและข้อปฏิบัติสำหรับนักท่องเที่ยว วัฒนธรรม จารีต ประเพณี และความเชื่อของแต่ละชุมชนอาจแตกต่างกัน ดังนั้นการกำหนดระเบียบและข้อปฏิบัติสำหรับ

นักท่องเที่ยว เช่นการแต่งกาย การนอน การกำหนดเวลาเข้าออกบ้านพัก อาจจะแตกต่างกันในแต่ละชุมชน

3. การต้อนรับ คนไทยเป็นผู้มีใจโอบอ้อมอารี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การต้อนรับนักท่องเที่ยวควรจัดญาติมิตรจะทำให้นักท่องเที่ยวเกิดความอบอุ่น ควรมีการจัดพื้นที่ต้อนรับในลักษณะจุดศูนย์กลางของชุมชน เพื่อการดำเนินการต้อนรับ ลงทะเบียน การเข้าพัก หรือการให้ข้อมูลการท่องเที่ยว อาจต้อนรับด้วยวัฒนธรรมประจำถิ่น เช่น ภาคอีสาน และภาคเหนือ ต้อนรับด้วยการบายศรีสู่ขวัญ

4. การสำรองที่พัก จองทางไปรษณีย์ โทรศัพท์ การจองที่พักควรได้รับการตอบสนองทันที ควรมีผู้ประสานงานส่งรายละเอียดให้กับนักท่องเที่ยว

5. การลงทะเบียน ผู้เข้าพักต้องลงทะเบียนเพื่อเป็นหลักฐานและอ้างอิงในอนาคต ส่วนนี้อาจไม่ต้องเป็นรูปแบบเหมือนธุรกิจโรงแรม แต่ควรเป็นข้อมูลแบบง่าย

6. การบริการอาหาร เนื่องจากนักท่องเที่ยวต้องพักกับเจ้าของบ้าน อาหารมีโอไดอาหารมีหนึ่งจึงมีความจำเป็น การนำเสนอรายการอาหารท้องถิ่นจึงเป็นเสน่ห์และจะทำให้นักท่องเที่ยวเกิดความประทับใจ ทั้งนี้ต้องพิจารณาข้อมูลนักท่องเที่ยว เช่น เชื้อชาติ ศาสนา งบประมาณในการจัดทำอาหาร ปัจจัยฤดูกาล อาหารประจำท้องถิ่นและจำนวนนักท่องเที่ยว

นอกจากนี้ ยังมีการศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนากระบวนการเรียนรู้โดยชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ : กรณีศึกษา ป่าชุมชนเขาหัวช้าง ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง ของธฤตวรรณ นนทพุทท (2545) ซึ่งพบว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นเป็นปัจจัยสำคัญเนื่องจากชุมชนเป็นผู้ได้รับประโยชน์โดยตรงในพื้นที่ และชุมชนจะต้องมีบทบาทสำคัญในการจัดการและพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อให้อีกิจกรรมต่างๆ ตอบสนองความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนจึงมีความสำคัญอยู่ที่การเปิดโอกาสให้องค์กรชุมชนได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการวางแผนการท่องเที่ยวและสร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับการวางแผนการบริหารจัดการทรัพยากรและกระจายอำนาจการตัดสินใจ และพระมหาสุทิพย์ อบอุ่น (2541) ได้ศึกษาศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ศึกษาเฉพาะกรณี : เส้นทางสายลำน้ำกก พบว่า ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับระดับศักยภาพในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ คือ ปัจจัยส่วนบุคคล ซึ่งได้แก่ การได้รับอนุญาตให้ประกอบธุรกิจนำเที่ยว และการฝึกอบรม ส่วนปัจจัยภายในชุมชน ได้แก่ สมรรถนะของชุมชนในการรองรับการท่องเที่ยวทางกายภาพ และการมีส่วนร่วมขององค์กรท้องถิ่น เช่น องค์กรบริหารส่วนตำบล

(อบต.) ในด้านการปรับปรุงแหล่งท่องเที่ยวในชุมชน จะมีระดับศักยภาพในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอันเป็นทรัพยากรท่องเที่ยวสูงกว่ากลุ่มที่ไม่ได้รับความร่วมมือจากองค์กรท้องถิ่น เนื่องจากองค์กรท้องถิ่นจะมีอำนาจในการดูแล และการจัดการทรัพยากรท้องถิ่นของตนเองเพิ่มขึ้น นอกจากนี้ มณฑาทิพย์ แคนยุกต์และคณะ (2552) ได้สรุปผลที่ได้รับจากการที่ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการวิจัย ทำให้ชาวบ้านเกิดการเรียนรู้ที่สำคัญคือมีความเข้าใจว่าทรัพยากรชุมชนนั้นเป็นส่วนรวมและเป็นของชุมชน ทำให้เกิดความรัก ห่วงแหนในอัตลักษณ์และทรัพยากรทางทะเลที่เป็นผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวประจำถิ่นของตนเอง ย่อมส่งผลถึงวิถีชีวิตที่ดีขึ้นของชาวบ้านในพื้นที่ ทั้งในแง่ของการท่องเที่ยวหรือกิจกรรมอื่น

สำหรับแนวทางในการจัดการการท่องเที่ยวที่ชุมชนมีส่วนร่วม ผลการศึกษาของสาทิศ สุขพงษ์ศรี (2543) เรื่อง แนวทางการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนคีรีวง อำเภอถานสงกา จังหวัดนครศรีธรรมราช พบว่า ชุมชนจะต้องมีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางและความเป็นไปของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยพิจารณาแหล่งท่องเที่ยว กิจกรรม ความพร้อมและความต้องการของชุมชน รวมทั้งมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในรูปแบบขององค์กรชุมชน โดยองค์กรชุมชนต่างๆ จะต้องมีส่วนร่วมในการทำงานร่วมกันอย่างเสมอภาค และประชาชนในชุมชนจะต้องมีส่วนร่วมในการตัดสินใจโครงการต่างๆ ที่จะมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของประชาชนส่วนใหญ่ในพื้นที่ นอกจากนี้ชุมชนยังต้องให้ความสำคัญกับผลกระทบที่จะเกิดขึ้นในชุมชน ทั้งผลกระทบทางบวก และผลกระทบทางลบ อันเกิดจากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศด้วย จนได้แนวความคิดในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนคีรีวง ทั้งนี้ ยศ สันตสมบัติ (2544) กล่าวถึงการเตรียมความพร้อมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จังหวัดแม่ฮ่องสอน ประกอบด้วย 5 ขั้นตอน คือ (1) การเตรียมความพร้อมขององค์กรชุมชน (2) การจัดทำแผนงานและโปรแกรมการท่องเที่ยวของหมู่บ้าน (3) การเตรียมแผนโฆษณาประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวของชุมชน (4) การเตรียมความพร้อมด้านการให้บริการนักท่องเที่ยว (5) การประชุมปรึกษาหารือของคณะกรรมการท่องเที่ยวของหมู่บ้านเพื่อติดตามการทำงานและการจัดการความขัดแย้งในด้านต่างๆ ที่อาจเกิดขึ้นในกระบวนการทำงาน

แนวทางในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

แนวทางการเพิ่มศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมนั้น ทำได้โดยการส่งเสริมสนับสนุน และพัฒนาองค์ประกอบทางการท่องเที่ยว พร้อมกับการดูแล การจัดการกิจกรรม และ

การควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดินแหล่งที่มีโบราณสถานที่มีคุณค่าแก่อารยชนรุ่นหลังอย่าง เครื่องครัด รวมถึงสิ่งอำนวยความสะดวก กิจกรรม และการให้ความรู้ทางด้านประวัติศาสตร์ของ พื้นที่แก่นักท่องเที่ยวและผู้ที่อยู่อาศัยในพื้นที่ (สาวิตรี ชัยณรงค์ และ สุวัฒนา ธาดานิติ, 2554) ทั้งนี้ การพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยวจะต้องระมัดระวังไม่ให้เกิดผลกระทบต่อแหล่งท่องเที่ยวและไม่ ชักนำให้คนเข้าไปในแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติมากเกินไปจนเกินขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่ และต้องรักษาสภาพธรรมชาติเดิมเอาไว้ให้ได้มากที่สุด โดยมีแนวทางดังนี้

1. สร้างสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ให้มีความกลมกลืนกับบรรยากาศของสถานที่ท่องเที่ยว และคำนึงถึงความจำเป็นในการก่อสร้าง การก่อสร้างและการใช้งานต้องไม่ก่อให้เกิดมลพิษสิ่งแวดล้อม เช่น การสร้างถนนเข้าสู่สถานที่ท่องเที่ยว และที่พักแรม ร้านอาหาร สถานที่นั่งทานอาหารจะต้องไม่ก่อให้เกิดฝุ่นละออง เสียงดัง น้ำเสีย และขยะตกค้างในสถานที่ท่องเที่ยว

2. ดูแลรักษาความปลอดภัยให้กับนักท่องเที่ยวในการชมสถานที่ เช่น การสร้างสะพาน การสร้างบันได การสร้างรั้วกั้นบริเวณทางเดินหรือน้ำตกที่อาจก่อให้เกิดอันตราย การติดตั้งไฟให้แสงสว่างในถ้ำหรือให้ยืมตะเกียงเพื่อเดินชมในถ้ำ ผู้ดำเนินการต้องพิจารณาว่าการก่อสร้างหรือ การติดตั้งดวงไฟต้องไม่ทำลายทัศนียภาพของแหล่งท่องเที่ยวอื่นๆ ให้เสียไป

3. จัดทำป้ายบอกทางไปยังแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ ในท้องถิ่นให้ชัดเจน สวยงาม เห็นได้ง่าย และบำรุงรักษาให้อยู่ในสภาพใช้งานได้ หรืออาจทำแผนที่แสดงที่ตั้งของแหล่งท่องเที่ยว และแนะนำสถานที่ท่องเที่ยวที่อยู่ใกล้เคียง เพื่อให้นักท่องเที่ยวมีความรู้เกี่ยวกับการเดินทางมาเที่ยวในพื้นที่แห่งนั้นคุ้มค่า เพราะสามารถเที่ยวชมสิ่งต่างๆ ได้หลายอย่าง และยังเป็นการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวในท้องถิ่นอีกด้วย

4. แสวงหาสถานที่ที่มีความสวยงาม โดดเด่น ศิลปวัฒนธรรม และประเพณีประจำท้องถิ่น ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ เพื่อพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวแห่งใหม่ เป็นการดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาเที่ยวชมและใช้จ่ายเงินภายในท้องถิ่น

5. ให้ความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐในการบูรณะโบราณสถาน และดูแลแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติในท้องถิ่นให้อยู่ในสภาพดี มีการจัดระเบียบการเข้าชม การบริการสถานที่จอดรถฟรี ถ้าต้องมีการเก็บเงินค่าบำรุงต่าง ๆ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะต้องเก็บค่าบำรุงในอัตราที่เป็นธรรม

จากการศึกษาเรื่องการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของ รติกา อังกูรและคณะ (2548) พบว่าการท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นกำลังได้รับความนิยมจากชาวไทยและชาวต่างชาติ โดยเฉพาะในกลุ่มที่ต้องการศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิต และความงดงามในศิลปวัฒนธรรมไทย สำหรับรูปแบบที่เป็นที่นิยมในกลุ่ม

นักท่องเที่ยวนั้น ส่วนใหญ่เป็นการเที่ยวชมสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์และโบราณสถาน การเที่ยวชมศิลปวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น และการเที่ยวชมความงดงามของศิลปหัตถกรรมไทย ที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น แต่การดำเนินการด้านการท่องเที่ยวที่ผ่านมาแต่ละจังหวัดประสบกับ ปัญหาต่าง ๆ ได้แก่ ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ปัญหา โครงสร้างพื้นฐาน ปัญหาความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว ปัญหาการขาดแคลนงบประมาณในการ ปรับปรุงแหล่งการท่องเที่ยวของจังหวัด ปัญหาการกระจุกตัวของนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยว บางแห่ง ปัญหาบุคลากรในอุตสาหกรรมบริการด้านการท่องเที่ยว ปัญหาการบริหารจัดการใน ชุมชน ปัญหาการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิต วัฒนธรรมประเพณีและการลดคุณค่าดั้งเดิมของ ศิลปวัฒนธรรม ส่วนการเสนอแนวทางการพัฒนา ได้แก่ การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นและความ หลากหลายทางวัฒนธรรมมาเป็นแกนหลักในการส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยว การกระจาย อำนาจการบริหารจัดการแก่ชุมชนและการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่นในฐานะ เจ้าของวัฒนธรรม ตลอดจนทบทวนศักยภาพขีดความสามารถและข้อจำกัดของการท่องเที่ยวของ สถานที่ท่องเที่ยว

การศึกษาเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ของรุ่งรัตน์ หัตถกรรม (2545) พบว่า แนวทางการพัฒนาหมู่บ้านทอผ้าไหม ตำบลนาโพธิ์ อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม มีอยู่ 4 แนวทาง คือ 1) การพัฒนาด้านสิ่งอำนวยความสะดวก 2) การจัดองค์กรทางด้านการท่องเที่ยวของชุมชน 3) การพัฒนาความพร้อมด้านบุคลากร 4) การจัด รายการนำเที่ยวของชุมชน ในขณะที่แนวทางในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชน ชาวทอผ้า โดยชินี ศรีสวัสดิ์ และเกริกไกร แก้วล้วน (2550) ได้เสนอว่าอาจทำได้โดยการสำรวจ สภาพชุมชนที่มีลักษณะเด่นทางวัฒนธรรม และขึ้นบัญชีไว้อย่างเป็นทางการในรูปแบบของ ฐานข้อมูลในคอมพิวเตอร์ แล้วเผยแพร่ให้กับธุรกิจท่องเที่ยวโดยผ่านการประชุมสัมมนา ในรูป ของเอกสาร แผ่นพับ โปสเตอร์ และอินเตอร์เน็ต ได้รับรู้และเข้าใจในแนวทางการท่องเที่ยว เชิงวัฒนธรรม ซึ่งจะก่อให้เกิดประโยชน์อย่างยั่งยืน ทั้งต่อนักท่องเที่ยวและแหล่งท่องเที่ยวใน ระยะยาว ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาพฤติกรรมผู้บริโภคผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยว ด้านศิลปวัฒนธรรมและประเพณีของนักท่องเที่ยวในกลุ่มอีสานใต้ ที่ให้ความสำคัญต่อการให้ ความรู้กับนักท่องเที่ยวเช่นกัน โดยเสนอแนะด้านการบริหารจัดการในแหล่งท่องเที่ยว โบราณสถานว่าควรเน้นไปด้านการให้ความรู้กับนักท่องเที่ยวมากที่สุดโดยผ่านรูปแบบของ มัคคุเทศก์ท้องถิ่น หรือให้ความสำคัญกับป้ายบอกข้อมูลของแหล่งท่องเที่ยว (ชุย กำลังงาม และ กณะ, 2550)

การนำภูมิทัศน์วัฒนธรรมสู่ผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ชุมชนหลายแห่งได้มีการนำภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนมาเป็นจุดขายแก่นักท่องเที่ยวที่มีความสนใจในการชมวิถีชีวิต และเสน่ห์เฉพาะของชุมชน เช่น บริเวณคาบสมุทรสทิงพระ เกาะยอ จังหวัดสงขลา และคลองร้อยสายหรือในบาง จังหวัดสุราษฎร์ธานี

จังหวัดสงขลาเปิดเส้นทางท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ภายใต้วิถีชีวิต “โหนด นา เล” ชูจุดขายความหลากหลายของวิถีชีวิตชาวคาบสมุทรสทิงพระ ในอำเภอสิงหนคร อำเภอสทิงพระ อำเภอกระแสดินธุ์ และอำเภอระโนด จังหวัดสงขลา ที่มีความหลากหลายของวิถีชีวิต ทั้งการขึ้นตาลโตนด การออกทะเลทำการประมงและการทำนา การใช้ชีวิตตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง โดยแหล่งท่องเที่ยวแห่งนี้ได้จัดเป็นแพ็คเกจสำหรับประชาชนและหน่วยงานที่ให้ความสนใจชมวิถีชีวิตที่เรียบง่าย แต่ต้องอาศัยความเชี่ยวชาญเฉพาะทาง ที่ถือเป็นความสามารถพิเศษของคนแถบนี้ โดยเริ่มต้นจากการนั่งเรือ ชมวิถีชีวิตประมง ชมการขึ้นตาลและอุตสาหกรรมจากตาลโตนด และการทำนา พร้อมรับประทานอาหารพื้นบ้านมื้อกลางวัน ปิดท้ายด้วยสินค้าพื้นเมืองที่ระลึก (สันติภาพ รามสูต, 2552)

หมู่ที่ 3 บ้านนอก ของตำบลเกาะยอ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา ได้พัฒนาแหล่งท่องเที่ยวถนนสายวัฒนธรรม สัมผัสวิถีชีวิตชาวเกาะยอ ชุมชนชาวใต้ที่สืบสานมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา เกาะยอ เป็นเกาะที่มีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติทั้งบนบกและในทะเลสาบ การเข้าไปตั้งถิ่นฐานทำมาหากินของผู้คนเมื่อหลายร้อยปีที่ผ่านมา ทำให้เกิดชุมชนที่ขยายตัวไปรอบ ๆ เกาะและได้สร้างสังคม วัฒนธรรม บนพื้นฐานความเชื่อดั้งเดิมและความเชื่อทางพุทธศาสนา จนพัฒนาเป็นเอกลักษณ์ที่สะท้อนให้เห็นถึงวิถีทางสังคมและวัฒนธรรมเฉพาะของชาวเกาะยอได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นลักษณะของบ้านเรือน วัด การทอผ้า การทำเครื่องปั้นดินเผา การเกษตรและอาหารการกิน ฯลฯ สิ่งเหล่านี้เป็นความภาคภูมิใจที่ชาวเกาะยออยากให้นักท่องเที่ยวได้มารับรู้ถึงคุณค่าแห่งวิถีชีวิตที่สงบสุขและวัฒนธรรมที่พวกเขาได้สืบสานมา

กิจกรรมท่องเที่ยวบริเวณเกาะยอ ได้แก่ 1) นั่งเรือหางยาวล่องทะเลสาบ เรียนรู้วิถีชีวิตประมงพื้นบ้าน ชมธรรมชาติยามเช้ารอบ ๆ เกาะยอในทะเลสาบสงขลา ร่วมประสบการณ์กู่ไขว้างกัก ตกปลาแบบประมงพื้นบ้านของเกาะยอ 2) ขี่จักรยานเที่ยวสวนสมรม ชมเรือนไทยโบราณเที่ยววัดท้ายยอ ชมการทำสวนเกษตรแบบผสมผสาน ชมผลไม้สดปลูกจากต้น ปลอดสารเคมี ลัดเลาะไปชมเรือนไทยโบราณ เรือนไทยภาคใต้เสาเรือนไม้ฝังดิน เที่ยววัดท้ายยอ ชมกุฎีเจ้าอาวาสเจดีย์บนเขาเพชร และโบราณสถานที่น่าสนใจอีกหลายอย่าง 3) ชมเรื่องราวชีวิตชาวใต้ที่

พิพิธภัณฑสถานชาติชนวิทยา สถาบันทักษิณคดีศึกษา แหล่งจัดแสดงข้อมูลเกี่ยวกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีเอกลักษณ์เฉพาะของชาวใต้ ด้วยพื้นที่จัดแสดงกว่า 30 ห้อง (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ม.ป.ป.) และจากการศึกษาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน ตำบลเกาะยอ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา ก็พบว่า ชุมชนเกาะยอ มีแหล่งท่องเที่ยวที่มีศักยภาพในการรองรับการท่องเที่ยว มีการพัฒนาการท่องเที่ยวภายในชุมชนให้เป็นแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นภาคใต้ และชุมชนต้องการมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวโดยมีเจ้าหน้าที่ภาครัฐคอยเป็นที่ปรึกษา เพื่อให้การบริหารงานด้านการท่องเที่ยวเป็นไปในทิศทางและความต้องการเดียวกัน (กุลดารา เพียรเจริญ และคณะ, 2554)

บริเวณคลองร้อยสายหรือในบาง ของจังหวัดสุราษฎร์ธานี ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ 6 ตำบล คือ ตำบลบางไผ่ บางชนะ คลองฉนาก บางไทร คลองน้อย และบางโพธิ์ เป็นพื้นที่ที่ยังคงไว้ด้วยเสน่ห์แห่งวิถีพื้นบ้าน ชาวชุมชนนี้ก็ได้จัดกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงนิเวศสัมผัสวิถีชุมชนขึ้นในสโลแกน "ชมนก ตกปู คุ้ดิง หิ่งห้อย ร้อยคลอง ล่องบาง" ซึ่งประกอบด้วยกิจกรรมท่องเที่ยวอันหลากหลาย แบ่งเป็น 3 โปรแกรมหลัก ๆ คือ นั่งเรือชมคลองร้อยสาย(กลางวัน) นั่งเรือชมหิ่งห้อยในคลองร้อยสาย (กลางคืน) สัมผัสวิถีชีวิตกับบ้าน Home Stay ในบางแม่น้ำตาปี (ปิ่น บุตรี, 2552)

นอกจากพื้นที่ตัวอย่างข้างต้น ยังมีการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่ชายฝั่งทะเลของพื้นที่อ่าวตะบูน อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี ที่พบว่ามีศักยภาพในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม และควรสนับสนุนให้เกิดการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน ได้แก่ วิถีชีวิต การเผาถ่าน และการเย็บจากของชุมชนริมฝั่งแม่น้ำบางตะบูนและลำคลองต่าง ๆ การศึกษาระบบนิเวศป่าชายเลน และวิถีชีวิตการทำฟาร์มเลี้ยงหอยแครงบริเวณปากอ่าวและริมฝั่งทะเลบางตะบูน การท่องเที่ยวชมหิ่งห้อยและวิถีชีวิตชุมชนบ้านแสมชาย ภูมิทัศน์นาเกลือและการดูนกชายเลน ทั้งนี้เนื่องจากมีระบบนิเวศชายฝั่งที่โดดเด่น รวมทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่นและเทคโนโลยีพื้นบ้านที่เกิดจากการประยุกต์ใช้ประโยชน์จากสภาพแวดล้อมธรรมชาติในลักษณะต่าง ๆ เพื่อการดำรงชีวิต ทั้งนี้ผู้วิจัยได้เสนอให้มีการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เพื่อการสร้างรายได้และกระจายรายได้สู่ชุมชน เป็นแนวทางหนึ่งในการอนุรักษ์และจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของอ่าวตะบูน (อรเอ็ม ตั้งกิจงามวงศ์, 2553)